

Atatürk ve Dil Çalışmaları

Okt. Ayşe BAŞÇETİNÇELİK

Gaziantep Kolej Vakfı Özel Okulları, 14 Kasım 2008

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunun 85.yılıni kutladığımız bugünlerde, Cumhuriyete ve demokrasiye olan inancımızı, devrimlerimize olan bağlılığımızı bir kez daha yineliyoruz. 20.yüzyilin dehası büyük insan Mustafa Kemal Atatürk'ümüzün aramızdan ayrılışının 70. yılındayız. Aradan 70 yıl geçmesine karşın düşüncelerinin hâlâ bize yol gösterir olması, bizi onun dehasına bir kez daha hayran bırakıyor. Onun ne büyük bir devrimci olduğunu öğrendikçe, her geçen gün onu daha çok seviyor ve daha çok özlüyoruz.

20.yüzyilin en büyük siyaset ve düşün adamı Mustafa Kemal Atatürk, çökmüş bir imparatorluktan Türkiye Cumhuriyeti Devletini kurmuş, Türk toplumunu ümmet toplumundan ulus toplumuna geçirdikten sonra, ülkesini çağdaş uygarlıklar düzeyine çıkarabilmek için, bilinçle bir dizi devrimi, belirli bir hazırlık devresinden sonra sırasıyla gerçekleştirmiştir. Bu devrimler içerisinde, 3 Kasım'da 80.yılıni kutladığımız Yazı Devrimi ile 76.yılıni kutladığımız Dil Devrimine ayrı bir önem vermiştir.

Dil toplumu ulus yapan, o toplumda yaşayan bireyleri birbirine kaynaştıran ulusal bir araç, bir iletişim aracıdır. Öğretim ve öğrenmenin biricik anahtarı, bilgi aktarmanın ve biriktirmenin sağlayıcısıdır. Dil ile düşünce arasında çok sıkı bir bağlantı vardır. Bir dil başka dillerin karışımından oluşmuşsa, o dilin söz dağarcığı yabancı sözcüklerle yüklüyse, böyle bir dille açık seçik düşünülemez.

Bir toplumun düşünce alanında gelişmesi, öncelikle dilinin yetkinliğine, zenginliğine bağlıdır. Gelişmiş, yetkin ve zengin bir dilden yoksun toplum düşünce alanında yaratıcı olamaz.

Bir toplumu değiştirmek, ona yeni bir yaşama düzeni getirmek geniş ölçüde o toplumun diline bağlıdır. Dilin, bir ulusun varlığının ve kültürünün emrinde, iyi bir anlatım aracı olarak devam edebilmesi; sosyal yapının ortak gelişme şartlarına ayak

uydurarak yol alabilmesine ve o sosyal yapının ihtiyaçlarına yeterince cevap verebilmesine bağlıdır

Türklerin İslamiyeti kabul etmeleriyle birlikte Arapça sözcükler Türkçeye girmeye başlamıştır. Dinle ilgili bilgiler medreselerde okutulmaya başlayınca bu etki daha da güçlenir. Daha sonraki yüzyıllarda da sanatçıların İran edebiyatını kendilerine örnek almalarıyla Farsça da Türkçeyi etkilemeye başlar. 19.yüzyıla kadar devam eden adına Osmanlıca dediğimiz Arapça-Farsça ve Türkçeden oluşan karma bir dil yüzyıllarca etkisini sürdürür. Bu yüzyıla gelinceye kadar çeşitli dönemlerde sanatçılar arasında Türkçe yazma ve düşünme isteği olmuştur, ancak, bu çalışmalar bilinçli bir şekilde olmadığı için bir yakınıştan öteye geçememiştir.

Dil ve alfabe konusu bilinçli bir düşünce olarak ilk kez Tanzimat Döneminde ortaya atılmış, dilin sadeleştirilmesi, yazımı, grameri, sözlüğü ile ilgili konularda çalışmalar, bu dönemdeki aydınları meşgul etmiştir. Bu dönemde, kimi aydınlar Türkçe sözcükleri yazmakta yetersiz olan Arap alfabesinin düzeltilmesi konusunda çalışmalar yapmış, çareler aramış, yeni yazım şekilleri denemişlerdir.

Yapılan çalışmalar arasında, Arap harflerinin harekeli yazılması ya da Latin alfabesinde olduğu gibi harflerin bitleştirilmeden yazılması önerileri vardır. Yüzyıllardır kullanılan Arap alfabesinde harfler; başta ortada ve sonda farklı şekillerde yazılıyor, ayrıca kimi harfler bitişik yazılırken önündeki harfle bitişiyor ardındaki harfle bitişmiyor, ayrı yazılıyordu. Bu durumda bitişmeyen harften sonra kelimenin bittiği sanılarak yanlış okumalar oluyordu. Türkçedeki sekiz ünlüye karşılık Arap alfabesinde yalnızca üç ünlü vardı. Bu bakımdan Türkçe kelimelerin yazılışında ve okunuşunda da büyük zorluklar oluyordu. Örneğin Türkçe *kut* sözcüğü ile Arapça bir sözcük olan *kuvvet* aynı biçimde yazılıyordu. Yine Farsça *terzi* ile Arapça *Dürzi* sözcüğünün yazılışı aynıydı. Herhangi bir yazı; *oldu* mu *öldü* mü; *kol* mu *kul* mu; *göl* mü *gül* mü; *göz* mü *güz* mü *köz* mü gibi sorularla okunmaya çalışılıyordu. Ayrıca 'k' ve 'g' ünsüzlerinin aynı harfle gösterilmesi de okumalarda sorun oluyor, cümlenin gelişinden kelimenin doğrusunun hangisi olabileceği çıkarılmaya çalışılıyordu.

Arap alfabesini düzeltme çalışmalarının yanı sıra Latin alfabesi düşüncesini ortaya atanlar da olmuştur. Ancak Müslüman bir ülkenin Arap alfabesini bırakıp da Hıristiyanların kullandığı Latin alfabesine geçmesinin söz konusu bile olamayacağını düşünenlerce bu görüşten vazgeçilmişti.

İkinci Meşrutiyetle birlikte dil tartışmaları yeniden hızlanmış, ulusal bilincin uyanmasıyla Türkçenin sadeleştirilmesi konusu yeniden gündeme gelmiştir. *Ömer Seyfettin* ve arkadaşlarının içinde bulunduğu, kendilerine *Genç Kalemler* adını veren bir grup sanatçı; milli bir edebiyatın ancak milli bir dille kurulabileceğini savunmuşlar ve bunun için dildeki Arapça ve Farsçaya ait gramer kurallarının atılması, Türkçenin kurallarının işletilmesi, İstanbul Türkçesine dayalı canlı bir yazı dilinin oluşturulması gerektiğini vurgulamışlardır.

Cumhuriyet ilan edildikten sonra yapılan atılımlarla, Türk toplumunun temel kurumlarında değişme ve dönüşümler başladı. Bu değişme ve dönüşmelerin, dilimizi de kapsaması doğaldı. Çünkü çağdaş uygarlık düzeyine varabilmek için önce insana yönelmek gerekliydi. İnsanı değiştirmek, onun düşünce dünyasını değiştirmekle gerçekleşebilirdi. Düşüncenin değişebilmesi için, dilin değişmesi gerekti. Bu bakımdan yeni bir uygarlık alanına girebilmek için dilimizde de devrim yapmak adeta kaçınılmaz bir gereklilikti.

Türkçenin yazı dili ile sadeleştirilmesi, yabancılıklarından arındırılması düşüncesi Atatürk'ü Ulusal Kurtuluş Savaşı yıllarından beri hep meşgul etmişti. Bir toplumun düşünce alanında gelişmesinin, dilinin yetkinliği ve zenginliği ile mümkün olacağına inanan Atatürk, dilimizi yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmak, onun ulusal benliğine kavuşmasını sağlamak için Türkçenin yapısına uygun olmayan, öğretimi ve öğrenimi güç olan Arap alfabesini kaldırarak yerine Latin alfabesine dayalı Türk alfabesini getirmeyi amaçlamıştı.

Kurtuluş savaşından sonra Atatürk bir konuşmasında şöyle demiştir: ***Zafer bir düşüncenin üretimine hizmet oranında değer ifade eder. Bir düşüncenin üretimine dayanmayan zafer kalıcı olamaz. O, boş bir gayrettir. Her büyük meydan savaşından, her büyük zaferin kazanılmasından sonra yeni bir âlem doğmalıdır. Yoksa başlı başına zafer boşa gitmiş bir gayrettir.***

Bir başka konuşmasında ise; ***'Üç buçuk sene süren bu mücadeleden sonra, bilim bakımından, eğitim bakımından mücadelemize devam edeceğiz ve eminim ki bunda da başarılı olacağız.'*** demiştir.

Atatürk bu düşünceleriyle Kurtuluş Savaşımıza bitmiş gözüyle bakmıyordu. Ona göre gerçek savaş, savaş alanında elde ettiğimiz bu başarıdan sonra

başlayacaktı. Bu savaş, toplumu her alanda değiştirme, çağdaştırma savaşı olacaktı.

Alfabe ve imla sorunları Cumhuriyetin ilanından önce, 21 Şubat 1923'te İzmir'de toplanan *Milli İktisat Kongresinde* bir kez daha gündeme gelmişti. Kongreye Latin harflerinin kabulü önergesi sunulmuştu. Ancak bu önerge, oturma başkanı Kazım Karabekir Paşa tarafından "*Bizim dilimizi terennüm edecek hiçbir Latin alfabesi yoktur. Eğer ecnebi yazısını kabul edersek, Avrupalılar İslam alemine, Türkler ecnebi yazısını kabul etti, Hıristiyan oldu, diyeceklerdir.*" düşüncesiyle okunmadan reddedilmişti. Bu durum uzun süre gazete ve dergilere konu olmuş, Latin harflerinin kabulünü isteyenler ile istemeyenler, konu ile ilgili düşüncelerini dile getiren çeşitli yazılar yazmışlardır.

Atatürk, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyeti ilan ettikten sonra; toplumu geliştirme, çağdaştırma, toplum yapısının dokusunu meydana getiren temel kurumlarda köklü değişiklikler yapmayı amaçlayan bir dizi devrimi başlatmıştı. Aralık 1925'te Miladi takvim kabul edilmiş, 10 Nisan 1926'da ekonomik kuruluşlarda Türkçe kullanılması zorunlu tutulmuştu. Mayıs 1928'de de yeni rakamlar kabul edilmişti. Yapılan bu çalışmalardan sonra, dil işlerinin de ele alınması zamanının geldiğini düşünen Atatürk, 9 Ağustos 1928'de *Sarayburnu Parkındaki* halk toplantısında bir konuşma yaptı:

'Arkadaşlar, bizim uyumlu, zengin dilimiz yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Yüzyıllardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulduran, anlaşılmayan ve anlamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak ve bu gereği anlamak zorundasınız. Anladığımızın izlerine yakın zamanda bütün dünya tanık olacaktır.

Çok işler yapılmıştır. Ama bugün yapmak zorunda olduğumuz, son değil, lakin çok gerekli bir iş daha vardır: Yeni Türk harfleri çabuk öğrenilmelidir. Türk harflerini her yurttaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu yurtseverlik ve ulusseverlik ödevi biliniz.

Bu ödevi yaparken düşününüz ki bir ulusun, bir sosyal topluluğun yüzde onu yirmisi okuma yazma bilir, yüzde sekseni bilmezse bu ayıptır. Bundan insan olarak utanmak gerekir. Bu ulus, utanmak için yaratılmış bir ulus değildir. Övünmek için yaratılmış, tarihi övünçlerle dolu bir ulustur. Ama

ulusun yüzde sekseni okuma yazma bilmiyorsa bu yanlış bizde değildir. Türk'ün karakterini anlamayarak kafasını birtakım zincirlerle saranlarıdır. Artık geçmişin yanlışlarını kökünden temizlemek zorundayız.'

Bu konuşmadan sonra, yeni Türk harfleriyle yazdığı bir kâğıdı hazır bulunanlardan birine okutacağını söyleyince kalabalıktan Türkçe okumayı bilen bir genç gelmiş, ancak Latin harfleriyle yazılmış Türkçeyi gören genç şaşkınlığını gizleyememişti. Atatürk **'Bu arkadaşımız gerçek Türk yazısını bilmediği için şaşırmıştır. Arkadaşlarımdan birine okutayım.'** dedikten sonra yanında bulunan *Falih Rıfki Atay*'a kâğıdı uzatarak yazıyı okumasını istemiştir. Ardından **'Güzel dilimizi ifade etmek için yeni Türk harflerini kabul ediyoruz'** demiş ve bu müjdeyi alan kalabalık tarafından coşkuyla alkışlanmıştır. *Çankaya* adlı eserinde bize bu anılarını aktaran *Falih Rıfki Atay*, alfabe çalışmaları sırasında Atatürk'le aralarında geçen bir başka anısını şöyle aktarıyor. Atatürk soruyor:

—Yeni yazıyı uygulamak için ne düşündünüz?

—Bir on beş yıllık uzun, bir de beş yıllık kısa süreli iki teklif var dedim. Teklif sahiplerine göre ilk devirleri iki yazı bir arada öğretilecektir. Gazeteler yarım sütundan başlayarak yavaş yavaş yeni yazılı kısmı artıracaklardır. Daireler ve yüksek mektepler için de tedrici bazı usuller düşünülmüştür.

Yüzüme baktı:

—Bu ya üç ayda olur ya hiç olmaz, dedi.

Hayli radikal bir inkılâpçı iken ben bile yüzüne bakakalmıştım.

—Çocuğum, dedi. Gazetelerde yarım sütun eski yazı kaldığı zaman dahi herkes bu eski yazılı parçayı okuyacaktır. Arada bir harb, bir iç buhran, bir terslik oldu mu bizim yazı da Enver'in yazısına döner, hemen terkolunuverir.

Yeni Türk harfleri, Arapça ve Farsçanın Türkçe üzerindeki baskısını azaltacaktı. Dilimize girmiş olan Arapça ve Farsça sözcükler yazılırken yeni alfabemizin kurallarına göre yazılacaktı. Bu da Arapça ve Farsça sözcüklerin söylenişlerini Türkçeleştirecekti. Ayrıca dilimize girecek olan Arapça ve Farsça

sözcükler dilimize kendi kurallarına göre giremeyecekti. Girenler de yeni alfabemizin önünde yabancılıklarını hemen belirteceklerdi. Bu da dilimizin bu sözcüklerden arınmasını sağlayacaktı.

Atatürk'ün *Sarayburnu*'ndaki konuşmasından sonra yurdun her yerinde aydınlarla halk, yeni harfleri öğrenmek ve öğretmek için yarışa girmiştir. Bu amaçla *Millet Mektepleri* açılmış, bütün yurt baştanbaşa bir dersane haline gelmiştir. Atatürk, halka alfabeyi tanıtmak ve öğretmek için yurt gezilerine çıkmıştır. Sinop'ta *Köy Yatılı Okulunun* bahçesinde iki saat tahta başında halka ders vermiş, arabacı Bekir Ağa'ya yeni harflerden birkaç harf öğretmiş, sonra bu vesile ile '**...eski biçim imlayı kesin olarak hatırdan çıkarmak gerektir.**' demiştir. 15 Eylül 1928'de dersini verdikten sonra 16 Eylül'de Samsun'da Genel Meclis odasında belediye memurlarını sınava çekmiş, sınav sonunda tahtaya yeni harflerle '**Bütün arkadaşlarımız yeni yazımızı okuyup yazıyorlar.**' tümcesini yazmıştır. Amasya, Tokat, Sivas ve Kayseri'de de yeni harfleri halka bizzat öğretmiştir.

Atatürk gezi dönüşünde yeni harfler konusunda halkla görüşmelerinden, sınavlarından aldığı deneyimle başbakanlığa bir talimat vermiştir. 21 Eylül'de verilen, 22 Eylül'de gazetelerde yayınlayan bu talimatla, yeni Türk alfabesinin kolaylaşmasında yeni bir adım atılıyor, o güne değin ayrı yazılan –dır, -se, -le gibi eklerin sözcüklere bitişik yazılması gerektiği bildiriliyordu. Birkaç gün sonra gazeteler, kalın ve ince 'k'ları, 'g'leri birbirinden ayırmak için ince'k' ile 'g'nin önüne konulan 'h' harfinin de kalktığını, sesli harfler üzerine konan düzeltme işaretinin (^) amacı sağlamaya yeteceğini bildiriyordu. Bu karara kadar 'Kamil' adı 'Khamil' şeklinde yazılıyordu.

29 Eylül günlü *Cumhuriyet* gazetesi '*Yeni Türk Harfleri Marşı*'nın notasını verdi. 1 Ekim'den başlayarak devlet dairelerinde yazışmaların yeni Türk harfleriyle yapılacağı hükme bağlandı. Bütün okulların ders kitaplarının yeni harflerle basılacağı, Milli Eğitim Bakanlığının kitapçılara yardım edeceği bildirildi. 11 Ekim günü gazeteler, yeni harflerle basılan ilk ders kitabının *Ali Canip Yöntem*'in *Edebiyat* kitabı olduğunu duyurdular (*Sami N. Özerdim, Harf Devriminin Öyküsü, TDK yayınları:202*).

Öğretmenler daha yasanın çıkarılmasını beklemeden Atatürk'ün ağustos ayı başında verdiği işaretle, elde henüz yeni yazının alfabe kitabı olmadığı halde, ekim ayı başında açılan okullarda yeni yazıyı öğretmeye başladılar. Sarayburnu'ndaki

konuşmadan üç ay sonra, 3 Kasım 1928'de yeni Türk alfabesi ile ilgili kanun Resmî Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmişti.

Gazeteler 1 Aralık 1928'de tamamıyla yeni Türk harfleriyle çıkmıştır. İlk günlerde, yeni harflerle basım yapabilecek teknik donanıma sahip olmayan gazetelerin, baskı sayısında ve satış sayısında düşüş olmuştur. Bunun üzerine hükümet bütün ekonomik sıkıntılara rağmen gazete ve dergilere aylık maddi yardımda bulunmaya başlamıştır. Yeni Türk harflerinin kabulüyle birlikte kitap yayımı da hemen başlamış, kitap yayımında büyük bir artış olduğu görülmüştür. 1876'dan 1928 yılına kadar elli iki yıllık dönemde yaklaşık 27.000 kitap basılmışken, 1928–1938 yılları arasındaki on yıllık dönemde 15.244 kitap yeni harflerle basılmıştır. Yeni harflere geçildikten sonra basılan kitap sayısı yıllık ortalama olarak 1524 olmuştur.

10cak 1929'da açılan *Millet Mekteplerine* kadın, erkek, genç yaşlı demeden herkes katılmıştı. İllerde ve ilçelerde Millet Mektepleri davullarla zurnalarla açılıyordu. Öğretmen okuma yazma ve yeni Türk harfleri konusunda bir konuşma yapıyor, ardından Atatürk'ün Türk harfleri konusundaki yaptığı konuşma plağı dinletiliyor, ardından derslere başlanıyordu. Yeni Türk harflerini bilmeyen, okula veya memuriyete devam etmeyen 16–40 yaş arasındaki her Türk vatandaşı bulunduğu yerdeki Millet Mektebine devam etmeye zorunlu kılınmıştı. Eski yazıyı bilenler iki aylık öğretimden geçiriliyor, bilmeyenler için de ayrı bir programla dört aylık öğretim uygulanıyordu. Kursların sonunda başarılı olanlara diploma veriliyordu. İlk basamakta açılan 20.489 Millet Mektebine bir ay içinde 856.000 kişi kaydolmuştu. Beş yılın sonunda 2.305.924 kişi Millet Mekteplerinden mezun olmuştur.

Bu kadar kısa sürede böyle bir devrimin gerçekleşmesinde; yeni alfabenin Türkçenin seslerini karşılamaya uygun olması yanında Atatürk'ün bu konuda kararlı oluşu ve azmi de etkendi. Yazı devriminden sonra toplumda okuryazar oranı hızla artmış, okuma oranı 1923'te %5 iken 15 yıl içerisinde %80'e ulaşmıştır. Bugün en fazla 3 aylık bir dönemde okumayı söken çocuklar varken, eski alfabe ile bu süre 5–6 yıllık bir eğitimi gerektiriyordu. Yüksek eğitimden geçmiş bir Osmanlı çocuğunun yazım yanlışları yapmaması az görülen bir durumdu. İmlası düzgün olanlar toplum içinde yarı bilgin kabul edilirdi. Osmanlı döneminde yaşayan ünlü yazarlardan kimilerinin daha sonra kendi yazdıkları Arapça ve Farsça sözcükleri okuyamadıkları söylenir.

Yeni bir alfabenin kabul edilmesi, Türkçenin özleşmesi, gelişmesi yolunda büyük bir aşama olmuştur. Atatürk değişik zamanlarda yaptığı konuşmalarda Türkçenin yabancılıklarından arındırılması gereğini vurgulamış, Türkçenin aslında zengin bir dil olduğunu bilinçle işlenmesi gerektiğini istemiştir. Bir başka konuşmasında ise şöyle der: **“Türk dili zengin, geniş bir dildir. Her kavramı ifadeye kabiliyeti vardır. Yalnız onun bütün varlıklarını aramak, bulmak, toplamak, onlar üzerinde işlemek lazımdır. Milli his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin milli ve zengin olması milli hissini gelişmesinde başlıca etkendir.”**

1926'da alfabe çalışmaları için kurulan *Dil Encümeni*, yeni harflerin kabul edilmesinden sonra dağılmamış, *Dil Heyeti* adıyla dil çalışmalarına devam etmiş, *Türkçe Sözlük* ve 25 bin sözcükten oluşan bir *İmla Kılavuzu* yayınlamıştır. Bundan sonra geçen sürede, Türkçenin temiz, açık ve kesin bir yapıya kavuşturulması ve terimce zenginleştirilmesi için neler yapılması gerektiği konusunda komisyon çalışmalarını sürdürmüştür.

17 Şubat 1929'da Ankara'da düzenlenen bir toplantıda konuşan Başbakan **İsmet İnönü** de yabancı dillerin etkisinde kalan Türkçenin durumunu **“sınırları açık bir yurt”** a benzetmiş ve gerekli önlemler alınmazsa, batı kaynaklı sözcüklerin dile dalacağına dikkati çekmiştir.

Türk tarihinin bilimsel bir yöntemle incelenmesi düşüncesiyle 12 Nisan 1931'de Atatürk'ün emriyle *'Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'* kurulmuştur. Daha sonra, toplumların tarihleriyle dilleri arasında sıkı bağlantılar olduğunu, Türk dilinin de tarihiyle birlikte incelenmesi gerçeğini bilen Atatürk **'Artık dil işlerini düşünecek zaman gelmiştir.'** demiş, 12 Temmuz 1932'de o günkü adıyla *'Türk Dili Tetkik Cemiyeti'*ni kurdu muştur.

Dil onu konuşanların, yazarların ve onu sevenlerin ortak katkılarıyla özleşir ve gelişir. Dil Devrimi için kimi kuralları ya da sözcükleri buyuran ya da yasaklayan özel bir yasa düzenlenmemiştir. Böyle bir yasanın; devrimi gerçekleştirmek, ulusal dili sağlamak bir yana, var olan ikiliği sürdürmekten başka bir yararının olmayacağı düşünülmüştür. Yasal niteliklere sahip bulunan her Türk'ün, isterse derneğe üye olabileceğine karar verilmiştir.

Dilin Türkçeleştirilmesi ve zenginleştirilmesi için dil konusunda tartışmaların ve izlenecek yolların saptanması amacıyla, 26 Eylül 1932'de ilk *Türk Dil Kurultayı* toplanmıştır. Kurultayın ardından hızla çalışmalara başlanmış, yurdun her köşesinde *Söz Derleme Ocakları* kurularak halk ağzından derlemeler yapılmıştır. On dokuz ay gibi kısa bir sürede 130 bin fişlik söz derlenmiş, derlenen bu sözcükler kurumda toplanmış, daha sonra on iki cildi bulacak olan *Derleme Sözlüğü* çalışmalarına başlanmıştır.

Derleme işlerinin yanı sıra dilimizdeki yabancı sözcüklere Türkçe karşılıklar aranmış, bu konuda soruşturmalar düzenlenmiştir. Hemen her gün on, on beş yabancı sözcük dizisine Türkçe karşılıkların aranması istenmiştir.

Gazete ve dergilerde özel dil köşeleri açılmış, bu köşelerde yabancı sözcüklerin eleştirileri yapılmış, önerilen yeni sözcüklerle ilgili yazılar yayınlanmaya başlamıştır. Kısacası bütün toplum, açılmış olan bu dil seferberliğine katılmıştır.

Halk ağzından derlemeler yapmak, yeni sözcükler türetilmekle yetinilmemiş, Türkçenin eski kaynaklarına da gidilerek eski metinler taranmış, bu taramalar sonunda sözlük niteliği taşıyan '*Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi*' ortaya çıkmıştır. Bu dergi, yazılarda kullanılacak Türkçe için önemli bir kaynak olmuştur. Ayrıca dilimizin tarih içindeki gelişimi incelenerek yeni sözcük türetmenin yolları araştırılmıştır.

1934 yılı ağustos ayında ikinci Kurultay toplanmıştır. Bu kurultayda, dilimizdeki yabancı sözcüklere üretilen Türkçe karşılıklar için bir kılavuz hazırlanmasına karar verilmiş, bunun sonucunda '*Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu*' adıyla bir sözlük düzenlenmiş, buna karşılık olarak da '*Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu*' adıyla ikinci bir sözlük daha hazırlanmıştır. Böylece yazı dilimizin Türkçeleşmesi giderek hızlanmış, yüzyıllardan beri Türkçeyi boyunduruğu altına almış olan yabancı dillerin etkisi yavaşlamıştır.

21 Haziran 1934 yılında *Soyadı Yasası* çıkarılmış, bu yasa ile dilimize çok sayıda Türkçe sözcük kazandırılmıştır. Alınacak soyadlarının Türkçe olması zorunluluğu Dil Devriminin gelişimini de olumlu yönde etkilemiştir.

1936 yılı ağustos ayında üçüncü Dil Kurultayı toplanmıştır. Bu kurultayda, Avusturyalı bir dilbilimcinin ortaya attığı Güneş-Dil Teorisi üzerinde durulmuştur. Buna göre, Türk dili tarihten önceki çağlara değin uzanan eski bir dildir. Türkler birçok

sözcüğü göçler yoluyla dünyaya yaymıştır. Bu yönden sözlüklerde kaynağı bilinmeyen nice sözcükler Türkçe olabilir. Bu görüşle Atatürk, dilimiz üzerindeki çalışmalara bir derinlik getirmek, onun eskiliğini ve bütün dillere kaynaklık ettiğini göstermek istemiştir. (*Emin Özdemir, Dil Devrimimiz, TDK yayınları, 1968*) Bu kurultaydan sonra Türk Dili Tetkik Cemiyetinin adı *Türk Dil Kurumu* olmuştur.

Toplumsal ve kültürel gereksinimlerden kaynaklanan dil devrimi, bir yandan Türkçeyi ulusal kültürün eksiksiz bir anlatım aracı durumuna getirmek, öte yandan onu çağdaş uygarlığın ortaya çıkardığı bütün kavramları karşılayacak bir yetkinliğe kavuşturmak amacına yöneliktir. Atatürk, ölümüne kadar geçen sürede kurumun çalışmalarını yakından izlemiş, söylev ve demeçlerinde Türkçe sözcük kullanmaya özen göstermiştir. Kullandığı yeni sözcüklerin birçoğunu da kendisi türetmiştir. **Er, subay, kurmay vb.** sözcüklerle **genel, özel, evrensel, kutsal, önemli, arıtmak, ısı, esenlik, erdem, kıvanç, konuk, tüm** gibi bugün kullandığımız pek çok sözcük Atatürk'ün buluşu olarak Türkçeye girmiştir. Atatürk'ün, Türkçe terimlere büyük katkısı olmuştur. 1936–1937 kışında kitap yazacaklara kaynaklık etmesi amacıyla, bir geometri kitabı yazmış, bu kitaptaki bütün terimleri kendisi türetmiştir.

Dil devrimi çalışmaları sırasında Atatürk'ün hep yanı başında olan **A. Dilaçar** geometri terimleriyle ilgili anısında şunları söylüyor: *Geometri kitabını Atatürk, ölümünden bir buçuk yıl kadar önce Üçüncü Türk dil Kurultayından hemen sonra 1936–1937 yılı kış aylarında Dolmabahçe Sarayı'nda kendi eliyle yazmıştır. 1936 Sonbaharında bir gün Atatürk beni, Özel Kalem Müdürü Süreyya Anderiman'ın yanına katarak Beyoğlu'ndaki Haşet Kitabevi'ne gönderip uygun gördüğümüz Fransızca Geometri kitaplarından birer tane aldırttı. Bu kitaplar, Atatürk'le birlikte gözden geçirildikten sonra, yazılacak Geometri kitabının genel tasarısı çizildi. Bir süre sonra ben ayrıldım ve kış aylarında Atatürk bu eserler üzerinde çalıştı. Geometri kitabı bu emeğin ürünüdür* (A. Dilâçar, *Geometri kitabının "Önsöz"ü, Türk Dil Kurumu Yayını, 1981*).

Atatürk'ün geometri terimleriyle ilgili çalışmalarından bir başka anı da şöyledir: *Atatürk, 13 Kasım 1937'de gittiği Sivas'ta, yanındaki toplulukla birlikte Sivas Lisesinin 9/A sınıfındaki Hendese (Geometri) dersine girdi. Bu derste bir kız öğrenciyi tahtaya kaldırdı. Öğrenci tahtada çizdiği koşut iki çizginin başka iki koşut çizginin kesişmesinden oluşan açıların Arapça adlarını söylemekte zorluk çekiyor ve yanlışlıklar yapıyordu. Bu durumdan etkilenen Atatürk, tepkisini, **"Bu anlaşılmaz***

Arapça terimlerle, öğrencilere bilgi verilemez. Dersler, Türkçe, yeni terimlerle anlatılmalıdır." dedi ve tebeşiri eline alıp, tahtada çizimlerle "zaviye"nin karşılığı olarak "açı", "dılı"nın karşılığı olarak "kenar", "müselles"in karşılığı olarak da "üçgen" gibi Türkçe yeni terimler kullanarak, birtakım Geometri konularını ve bu arada Pythagoras kuramını anlattı. Atatürk, dilimize karşılığı "koşut" olan "muvazi" kelimesinin yerine kullandığı "paralel" teriminin kökenini açıklarken Orta Asya'daki Türklerin, kağınının iki tekerleğinin bir dingile bağlı olarak duruş biçimine "para" adını verdiklerini anlattı. Atatürk, bu derste aynı zamanda ders kitaplarının birkaç ay içinde Türkçe terimlerle yazdırılıp bütün okullara ulaştırılmasını emir buyurdu ("*Tarihsel Bir Anı*", *Bilim ve Teknik: Kasım 1981, Sayı: 180*).

Atatürk'ün, 10 Ocak – 9 Mart 1937 tarihleri arasında yazdığı Geometri kitabı, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 1937 yılında Devlet Basımevi'nde bastırılmıştır. Bu kitapta Geometri sözcüğünün altına şu kayıt düşülmüştür: "*Geometri öğretenlerle bu konuda kitap yazacaklara kılavuz olarak Kültür Bakanlığı'nca neşredilmiştir*".

Atatürk terimlerin Türkçeleştirilmesine çok önem veriyordu. Temmuz 1932'de Dil Kurumu için çizdiği çalışma kolları planında terimler için özel komisyonlar oluşturulmasını istemişti. Her bilim dalı için ayrı ayrı komisyonlar kurulmuş, *Terim Merkez Kurulu* diye adlandırılan bu komisyonların çalışmaları sonucunda, 1936–1937 yıllarında, sekiz bilim dalına ait 4062 terim bulunmuştur. Bu terimler kurumca ayrı ayrı listeler halinde yayımlanmış, aynı zamanda Kültür Bakanlığına da sunulmuştur. Bakanlık bunları benimseyerek 1937 yılı sonunda yeniden listeler halinde bastırılmış, öğretmenlere dağıtmış ve ders kitaplarına almıştır. Terimleri düzenlenmiş olan bilim kolları; matematik, fizik, mekanik, kimya, biyoloji, zooloji, botanik, jeolojidir. Daha sonra bunlara astronomi de eklenmiştir.

Atatürk 1938 yılı Büyük Millet Meclisini açış söylevinde, terim konusu hakkında şunları söylemiştir: "**Bu yıl, okullarımızda tedrisatın Türkçe terimlerle yazılmış kitaplarla başlamış olmasını, kültür hayatımız için mühim bir hâdise olarak kaydetmek isterim.**" Bu, ölümünden 12 gün önce Atatürk'ün milletine verdiği son müjdelere biridir.

Atatürk'ün dil ve tarih çalışmaları sırasında gösterdiği titizliği ve bitmek tükenmek bilmeyen enerjisini **Falih Rıfki Atay, Çankaya** adlı eserinde şöyle anlatıyor: *Türk dili ve Türk tarihi meselelerinin, onun sofrasında tam bir fakültelik*

zaman almış olduğunu tahmin ediyorum. Tebeşirli kara tahta karşısında idi. Bakanlar, profesörler, milletvekilleri hep o tahtaya kalkmışlardır. Ondan başka hepimiz yorulur, doğrusu biraz da usanırdık.'

Atatürk, 1928–1938 yılları arasında geçen on yılda dil işleriyle uğraşmıştır. Ölüm döşeginde bile **'Arkadaşlara selam söyleyin, dil işlerini gevşetmeyin.'** der.

Atatürk'ün ölümünden sonra da dilimizin zenginleştirilmesi, yabancı sözcüklerden arındırılması için Türkçeleştirme ve sözcük türetme çalışmalarına devam edilmiştir.

Türkçemiz bugün oldukça zengin bir söz varlığına sahip olmuştur. Bugün Türkçe sözlükte 100 bin sözcük bulunmaktadır. Sanal ortamda bu sayı sürekli güncellendiği için 120 bini bulmuştur. Ayrıca, Türkçeleştirme çalışmaları *Dil Devriminden* bu yana devam etmektedir. 170 bin terimden oluşan 84 Terim Sözlüğümüzde; *Diş Hekimliği, Su Ürünleri, İktisat, Kimya, Fizik, Nükleer Enerji, Ekonometri, Bankacılık, Borsa vb.* pek çok alandaki terimler Türkçeleştirilmiştir. 12 ciltlik *Derleme Sözlüğünde* 123 bin, 8 ciltlik *Tarama Sözlüğünde* ise 50 bin sözcük bulunmaktadır. Ayrıca erkek ve kız adlarının kaynaklardan taranmasıyla oluşmuş 10842 kişi adının yer aldığı *Kişi Adları Sözlüğümüz* bulunmaktadır.

Atatürk'ün aramızdan ayrılışından 70 yıl sonra, bugün Türkçemiz ve alfabemiz birtakım sorunlarla karşı karşıyadır. Küreselleşmenin egemen olduğu günümüzde, dilimiz gerek işleyişinde gerekse yazımında bu kez de İngilizcenin baskısı altındadır. Türkçe konuşan, yazan, düşünen her bireye, dilimize ve alfabemize sahip çıkma konusunda büyük sorumluluklar düşmektedir. Dilimiz bizim bağımsızlık sembolümüz ve ses bayrağımızdır. Bir ulusun bağımsızlığı ve sonsuza kadar yaşaması, dilinin varlığı ve bağımsızlığı ile olasıdır. Türkçeyi yabancı etkilerden korumak, onun gelişmesini ve zenginleşmesini sağlamak her Türk yurttaşına düşen en önemli görevdir.

Sözlerimi Atatürk'ün Türkçe hakkındaki görüş ve düşünceleriyle bitirmek istiyorum.

"Türkçe dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay dildir. Onun için her Türk dilini çok sever ve onu yükseltmek için çalışır. Bir de Türk dili, Türk milleti için mukaddes bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği nihayetsiz badireler içinde; ahlakının, ananelerinin, hatıralarının, menfaatlerinin velhasıl

bugün kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde muhafaza olunduğunu görüyor. Türk dili, Türk milletinin kalbidir, zihnidir.”